

Bygherrerapport vedrørende arkæologiske undersøgelser af gruber fra yngre stenalder, bebyggelse fra romersk jernalder og tidlig middelalder udført på del af matrikel 1a, Henneberg Ladegård, Erritsø sogn i forbindelse Fredericia Kommunes med salg af erhvervsjord

VKH 7035 Dronningens Kvarter

Erritsø sogn, Elbo herred, Vejle amt, Stednr. 17.03.02. Kuas journal nr. 2003-2122-1704

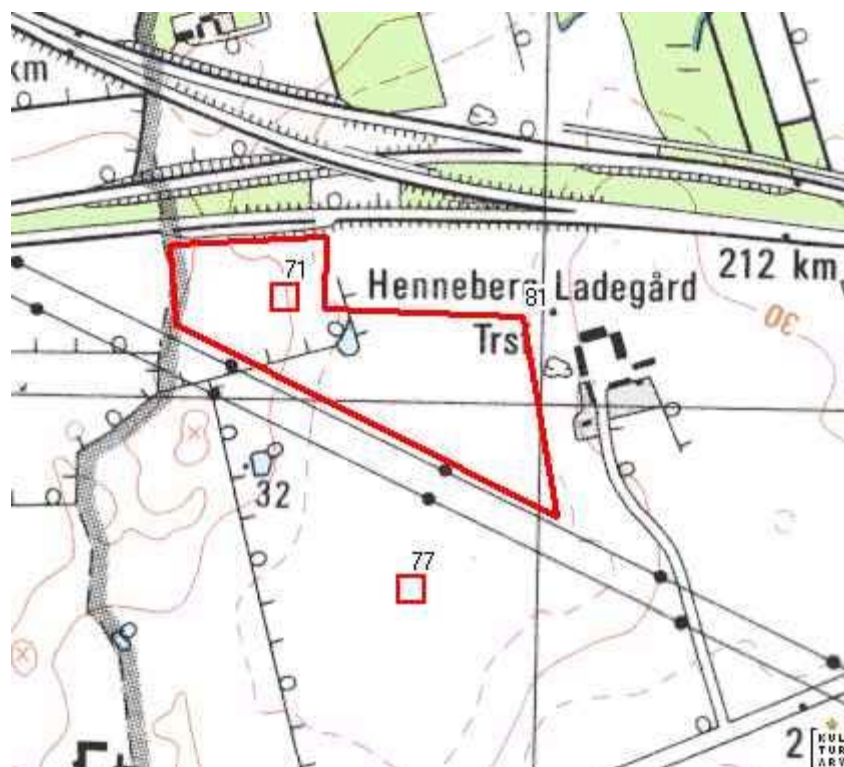

Fig. 1: Kort over det undersøgte område ved VKH 7035

Indholdsfortegnelse

Abstract	S.
Indledning/administrative data	S.
Kulturhistorisk redegørelse	S.
Topografi	S.
Fortidsmindelandskab	S.
Udgravningsdata	S.
Metode	S.
Dataliste	S.

Fig.2: Luftfoto over området fra nord, VKH 7035 Dronningens Kvarter er området med søgegrøfter på

Abstract

I forbindelse med Fredericia Kommunes salg af erhvervsjord ved Dronningens Kvarter øst for Taulov fremkom ved arkæologiske udgravninger på stedet 36 huse og staklader, enkelte hegnsforløb, et større antal gruber, en brønd og flere fundførende udsmidslag.

Hovedparten af de daterbare huse, omkring 25, hidrører fra ældre romersk jernalder, mens de sidste 11 formodentlig er fra sen vikingetid eller tidlig middelalder. Grubernes datering spreder sig fra yngre stenalder til yngre romersk jernalder. Majoriteten synes dog at være fra ældre romersk jernalder.

Indledning/administrative data

Den arkæologiske udgravning er betalt af Fredericia Kommune. Al korrespondance er ført mellem museumsinspektør Folmer Christiansen og Claude Engmark, Fredericia Kommune.

Forundersøgelsen, den egentlige udgravning og udfærdigelsen af nærværende rapport er foretaget for Vejle Museum af arkæolog Bjørnar Måge.

Kulturhistorisk redegørelse

Ved undersøgelsen udgravedes et areal på omkring 16.800 m². Udgravningen fordelte sig på tre områder syd for Dronningens kvarter, vest for Henneberg Ladegård. Der blev i alt afdækket 2518 anlæg i form af stolpehuller, gruber, kogestensgruber, brønde og fyldskifter.

Fig.3: Område 1 og 2 inden udgravningens start, fra øst

Af komplekse anlæg fremkom 29 huse, 5 staklader, 2 mindre udhuse/økonomibygninger, en brønd og et antal hegnsforløb.

Anlæggene, som blev undersøgt ved udgravningen, var fra yngre stenalder, førromersk jernalder, romersk jernalder samt tidlig middelalder. Det vil sige, at der på lokaliteten fandtes spor efter menneskelig aktivitet fra perioden ca. 3500 f.Kr. til 1300 e.Kr.

Der blev anvendt 526 fundnumre ved undersøgelsen.

Fundene kategoriserer sig efter antal således: keramik, flinteafslag, trækul, knogler, flinteredskaber (flækkeknive/skrabere og økser) samt enkelte knusesten og tre drejekværne.

Efter forundersøgelsen ved Dronningens Kvarter blev der udpeget tre områder, hvor nærmere arkæologiske undersøgelser var nødvendige, før arealet kunne frigives.

Område 1 lå helt mod vest i det undersøgte areal. På området udgravedes et areal på 1200 m², hvorved der fremkom et hus, nogle gruber og et større fyldskifte. Huset daterer sig, ud fra dets konstruktion, til sen vikingetid/tidlig middelalder. Mod syd i område 1 lå en større grube fra yngre stenalder, mens der i områdets nordvestlige del fremkom en samling mindre gruber og fyldskifter fra førromersk jernalder. Område 1 afgrænses i vest af matrikel- og sognegrænse, i nord af et ret fundtomt område op mod den nord for liggende vej, Dronningens Kvarter, mens området mod øst er adskilt fra område 2 ved et ca. 25 m bredt, fundtomt område. Mod syd har en senere arkæologisk forundersøgelse vist, at aktivitetsområdet fortsætter ind på den næste mark.

Fig. 4: Michael udgraver område 1, fra syd

Område 2 var også beliggende i den vestlige del af undersøgelsesområdet ved Dronningens Kvarter. Lokaliteten lå på toppen og ned ad sydøst-skråningen af en markant bakkeknoild, som mod øst løber ned mod og afgrænses af en lavtliggende, let mosepræget område. Lokaliteten ligger lige syd for vejen ved Dronningens kvarter, omkring 500 m vest for Henneberg Ladegård. På området udgravedes et areal på 12.896 m². Herved fremkom 25 huse, fem staklader et mindre udhus, mindst én brønd samt en række gruber. Husene er ud fra fund dateret til ældre romersk jernalder og tidlig middelalder. Den største koncentration af huse og anlæg lå i områdets nordlige del – op mod vejen ved Dronningens kvarter.

Fig.5: Udsigt fra område 2 mod sydøst.

Bebyggelsen var afgrænset af en fugtig lavning/engareal mod øst. Mod vest er den som før nævnt afgrænset i forhold til område 1 af et mindre, fundtomt område. Mod nord afgrænses bebyggelsen af vejen Dronningens kvarter, mens en senere forundersøgelse af arealet mod syd viste, at bebyggelsen fortsætter ind på det syd-for-liggende areal.

Område 3 på 2631 m² lå omkring 300 meter sydøst for område 2 ca. 150 m sydvest for det oprindelige stuehus på Henneberg Ladegård. I området fremkom tre huse samt spredte stolpehuller, gruber, fyldskifter og enkelte kogestensgruber. Husene er ikke endeligt dateret, men da to af dem tilsyneladende er konstrueret med udskud, er en datering til tidlig middelalder plausibel.

Fig.6: Område 3 under udgravning, fra sydvest

Bebyggelsen synes at fortsætte ind under nabomatriklen mod syd og øst, mens den afgrænses af en ret fundtom lavning/engareal mod nordvest. Mod nord er bebyggelsen afgrænset af et ca. 50 m langt fundtomt område mellem denne bebyggelse og område 4 på lokaliteten VKH 6940 Henneberg Ladegård.

Husene

Husene fra Dronningens Kvarter, var af varierende konstruktion. Der fandtes ”treskibede” langhuse, dvs. huse hvor tagkonstruktionen holdes oppe af to rækker indre, tagbærende stolper. Endvidere fandtes huse med tagbærende vægstolper og udskud. Af mindre bygninger fandtes staklader bestående af to par tagbærende stolper samt enkelte mindre økonomibygninger bygget i ”treskibet” konstruktion. Husene repræsenterer såvel beboelseshuse som økonomibygninger

25 huse var tilnærmelsesvis øst-vest orienterede, tre huse var nord-syd orienterede, tre var VSV/ØNØ orienteret, mens to var NNV/SSV.

Omkring bebyggelsen i den nordlige del af område 2 synes der at have været et eller flere omgivende hegn.

Hus fra område 1.

Hus AA: Nord-syd orienteret hus på ca. 19,5 x 5 m. Huset var konstrueret med buede langvægge med dobbelt stolperække i begge sider. Huset ligger i det vestlige skel og blev på grund af dette kun delvis fremgravet. Huset er, ud fra konstruktion, dateret til vikingetid eller tidlig middelalder.

Fig. 7: Til venstre hus AA's østlige væglinie fra nordøst, til højre A 627 og 628 fra hus AA's vestlige væglinie fra nord.

Husene fra område 2

Hus BA: 14 x 5 m langt ”treskibet” langhus bestående af seks par indre tagbærende stolper. I husets nordlige og sydlige side, lidt forskudt mod øst, fandtes spor efter indgangsstolper. Huset er, ud fra keramikfund, dateret til ældre romersk jernalder.

Fig. 8: Hus BA og BB med plader, fra vest.

Hus BB: 13 x 5 m langt "treskibet" langhus, bestående af seks par indre tagbærende stolper. I husets nordlige og sydlige side, lidt forskudt mod øst, fandtes spor efter indgangsstolper. Hus BB og BA lå helt parallelt de tagbærende stolper var forskudt fra hinanden med omkring 0,5 m. Husene har enten været opført straks efter hinanden, eller der er tale om et hus, hvor der i løbet af dets levetid er foretaget en total udskiftning af de tagbærende stolper. Hus BB er tilnærmelsesvis samtidig med hus BA og kan følgelig dateres til ældre romersk jernalder.

Hus BC: 19 x 5,5 m stort "treskibet" langhus, der var konstrueret med syv par indre tagbærende stolper. Huset havde delvis bevaret væg og gavlinje. Centralt i såvel husets nordlige som sydlige langsider fandtes spor efter indgange. I husets vestlige del observeredes spor af en stolperække som forløb mellem de tagbærende stolper i husets længderetning. Disse har tilsyneladende adskilt husets "skunk" fra det øvrige hus.

I husets sydlige del var der under en af de tagbærende stolper hensat et helt lerkar. Huset er, ud fra keramikken er dateret til ældre romersk jernalder.

Hus BD: "Treskibet" hus på 9 x 4 m bestående af fire par indre tagbærende stolper, samt et fåtal bevarede vægstolper. Keramikfund fra huset daterer dette til ældre romersk jernalder.

Fig. 9: Staklade BE, fra syd.

Hus BE: Staklade/udhus 2,5 x 3 m.

Hus BF: 11 x 5 m stort "treskibet" hus bestående af fire par indre tagbærende stolper. Et af parrene synes udskiftet i husets levetid. Centralt i husets nordlige side fandtes spor af indgangsstolper. Huset er formodentlig dateret samtidig med nogle tæt ved liggende gruber, som er dateret til ældre romersk jernalder. I et af de tagbærende stolpehuller fandtes brændte knogler.

Staklade BG: 10 x 3,5 m stort "treskibet" hus, bestående af fire par tagbærende stolper. Huset er, ud fra keramikfund, dateret til ældre romersk jernalder.

Hus BH: 8,5 x 4 m stort "treskibet" hus bestående af tre par indre tagbærende stolper. Huset er formodentlig samtidig med de nærliggende gruber og skal således dateres til ældre romersk jernalder. I et af de tagbærende stolpehuller fremkom brændte knogler.

Hus BI: 19 x 6 meter stort "treskibet" langhus med delvis bevaret væglinie. Huset er dateret ud fra keramikfund til romersk jernalder..

Hus BJ: 13 x 5 meter stort "treskibet" langhus bestående af fem par indre tagbærende stolper samt en delvis bevaret væglinie. Centralt i den sydlige langsideside fandtes spor efter indgang.

Hus BK: 13,5 x 5,5 meter stort hus med tagbærende vægstolper. Huset anlæg minder i fyld, form og nedgravningsdybde meget om dem, der er fundet i hus BR. Huset må derfor dateres til tidlig middelalder.

Hus BL: 22 x 5 m stort hus med tagbærende vægstolper. Stolperne i huset viste stor variation i nedgravningsdybde. Huset er ud fra konstruktion, dateret til middelalder,

Fig. 10: Hus BL, fra vest.

Staklade BM: 10 x 3,5 m stort "treskibet hus" bestående af fire par tagbærende stolper, Huset må dateres til jernalder.

Hus BN: Kvadratisk staklade på 3 x 3 m.

Hus BO: 10 x 3,5 m stort nord-syd orienteret hus bestående af tre par tagbærende stolper. Parrene var placeret i ret stor indbyrdes afstand. I den syd og sydvestlige del fandtes rester af væg- og gavllinie.

Staklade BP: 17 x 5 m stort "treskibet" langhus med delvis bevaret væglinie i syd. Huset er ved hjælp af keramikfund dateret til ældre romersk jernalder.

Hus BQ: "Treskibet" hus på 7 x 3 m bestående af tre par indre tagbærende stolper. Huset er ud fra keramikfund dateret til ældre jernalder.

Hus BR: 17,5 x 5,5 m stort hus med tagbærende vægstolper. Centralt i husets nordlige del fandtes spor af en art vindfang/indgang. Husets stolper havde en ringe nedgravningsdybde, hvilket har medvirket til, at nogle af stolperne i det nordlige vægforløb var forsvundet i en tidligere gravet søgegrøft.

Huset dateres ud fra konstruktion til tidlig middelalder.

Hus BS: 12 x 3,5 m stort "treskibet" hus bestående af fem par indre tagbærende stolper. Huset kan ud fra keramikfund bredt dateret til jernalder.

Hus BT: 11 x 5 m stort hus – tilsyneladende med tagbærende vægge. I husets østlige gavlside var der efterfølgende opført en tilbygning som forlængede huset med ca. 2,5 m.

Fig. 11: Hus BT til venstre og staklade BY til højre, fra øst.

Hus BV: 13 x 5 m stort hus med tagbærende vægge. Hul i stolperækken centralt i såvel husets nordlige- som sydlige side tyder på, at der her har været indgange.

Huset er, ud fra konstruktion, dateret til middelalder.

Hus BW: Staklade på 2,5 x 3 m bestående af to par tagbærende stolper.

Hus BX: 15 x 5 m stort "treskibet" langhus med fem par indre tagbærende stolper samt bevaret væglinie. Fem meter vest af husets østgavl fandtes der i såvel den nordlige som den sydlige langside spor af indgange. Huset er ud fra keramikfund dateret til sidste del af ældre romersk jernalder eller starten af yngre romersk jernalder.

Hus BY: Staklade på 2,5 x 3 m bestående af to par tagbærende stolper.

Hus BZ: Staklade/udhus 5 eller 7,5 m langt og 4 m bredt hus bestående af 2 par indre tagbærende stolper. Et stolpehul vest herfor kan tilhøre huset.

Hus BÆ: 11,5 x 4 m stort "treskibet" hus med delvist bevaret væg/gavl. Den indbyrdes afstand mellem de tagbærende stolper er forholdsvis varierende.

Hus BØ: Lille Staklade på 2 x 2 m bestående af to par tagbærende stolper.

Hus BÅ: 6 x 6 m stort hus med tagbærende vægstolper. Centralt i huset fandtes rester af et ildsted. Huset er, ud fra konstruktion, dateret til middelalder.

Hus BAA: "Treskibet" hus på 9 x 4 m bestående af fire par tagbærende stolper. Centralt i husets nordlige langside sås spor efter indgang, mens der i husets sydlige del fandtes rester efter væglinie.

Fig. 12: Hus BAA, fra syd.

Hus BAB: Det "treskibede" langhus havde en udstrækning på 15,5 x 4 m. Det består af fem par tagbærende stolper. Huset er, ud fra keramikfund, dateret til ældre romersk jernalder.

Hus BAC: "Treskibet" langhus på 13 x 3,5 m bestående af fire par tagbærende stolper.

Udhus/staklade BAD: 4,5 x 3,5 m stort hus bestående af to par tagbærende stolper. Kan ud fra fund i nærliggende gruber dateres til ældre romersk jernalder.

Hus BAE: 12 x 3,5 m stort hus/halvtagshus bestående af fire par tagbærende stolper. Stolperne i parrene var placeret med varierende afstand. Huset kan være en art halvtagshus bygget i forbindelse med det nord-for-liggende hegn. Hvis dette er tilfældet, skal det, i lighed med hegnet, dateres til ældre romersk jernalder.

Huse område 3

Hus CA: 16 x 4 m stort hus med tagbærende vægstolper. Huset dateres, ud fra stolpehullernes rektangulære form og husets konstruktion, til sen vikingetid eller tidlig middelalder.

Fig. 13: Til venstre Hus CA (fra vest), til højre hus CB (fra øst)

Hus CB: 17,5 x 7 m stort hus med tagbærende vægge. I husets nordlige langside fandtes en ekstra stolperække 1,2 m udenfor de inderste stolper – et såkaldt ”udskud”. Huset er, ud fra dets konstruktion, dateret til tidlig middelalder.

Hus CC: 11 x 7 m stort hus med let buede vægge bestående af to rækker tagbærende vægstolper i hver langside. Huset, som er af Vilstrup typen, dateres til sen vikingetid eller tidlig middelalder(1000-1150 e. Kr.)

Fig. 14: Hus CC, fra øst

Hegn og Brønd

Hegn

Omkring den mest koncentrerede bebyggelse i den nordlige del af område 1 op mod dronningens kvarter sås minimum tre separate hegnforløb, der alle omsluttede et eller flere huse i dette område. Efter yderligere analyser er det således sandsynlig, at egentlige gårdsanlæg kan udskilles.

Fig. 15: Til venstre brønd A 1020 under udgravning, til venstre snit af brønd 1020 fra nv.

Brønd

Mellem hus BD og BF fremkom en brønd. Brønden, som i overfladen havde en diameter på 3 meter var i alt 2 m dyb. Nederst i brønden var siderne holdt på plads af tilspidsede træpæle som var rammet ned i dennes bund. De tilspidsede træpæle stod bevaret i en højde af omkring 25 cm. I brønden fremkom der yderligere noget ubearbejdet træ, som i dennes anvendelsestid er faldet eller smidt heri. Brønden er dateret til ældre romersk jernalder omkring 100 e. Kr. ud fra en tilnærmelsesvis hel, ornamenteret lerkop, fundet tæt ved brøndens bund.

Fig. 16: Tilspidsede pæle fra brønd A 1020

Fig. 17: Til højre lerkar in situ, til venstre det udgravede lerkar.

Topografi

De undersøgte områder var på undersøgelsestidspunktet tilsået med korn. Området er et let kuperet morænelandskab med flere fugtige lavninger og et enkelt reelt vandhul.

Udgravningsfeltet i område 1 var placeret i et fladt terræn ca. 10 m øst for Dronningens Kvarter vejen. Feltet lå omkring 100 m syd for E45 og omkring 600 m nord for Kolding Landevej i en højde af omkring 35 m.o.h. I den centrale del af område 1 var der en lavning, mens området mod syd og vest var indrammet af levende hegn.

Område 2 lå lige øst for område 1. Det bestod af en bakkeknold op mod Dronningens Kvarter, tillige med den sydøstvendte skråning, der løb fra denne ned mod en omkring 300 m bred lavning/engareal, som adskiller bebyggelsen ved Dronningens Kvarter fra bebyggelsen ved Henneberg Ladegård.

Fig. 18: Anna snitter gruber helt vest i område 2, område 1 i baggrunden, fra øst

Område 3 lå øst for ovennævnt lavning/engareal – helt ned mod kanten af denne. Dettets bebyggelse lå ca. 170 m sydvest for stuehuset på Henneberg Ladegård.

Lokaliteten ved Dronningen Kvarter er beliggende omkring 1,3 til 1,8 km nord for Lillebælt.

Fra lokaliteten er terrænet mod syd let kuperet, indtil det falder stejlt ned mod Lillebæltkysten ca. 1 km mod syd.

Jordbundsmæssigt bestod udgravningsfeltet af fed, beige gul, let sandet ler, mens undergrunden i lavningen bestod af grå til mørkegrå let sandet ler. I den store lavning/engareal mellem område 2 og 3 blev der observeret nogen tørvedannelse.

Fortidsmindelandskabet.

I lokalområdet rundt om VKH 7035, Dronningens Kvarter, er der gennem tiderne registreret en række boplads- og bebyggelsesspor fra forskellige forhistoriske perioder fra yngre stenalder til renæssance.

Umiddelbart øst for Dronningens Kvarter fandtes i forbindelse med udgravningerne ved Henneberg Ladegård, VKH 6940 Henneberg Ladegård, 30 huse og staklader samt en lang række gruber og enkelte brønde. Husene er dateret til perioden 1050-1300 e.Kr.

Lige øst for lokaliteten ved Henneberg Ladegård blev der i forbindelse med udgravningerne ved Ladegård Skov i sommeren 2006 (VKH 7006) fundet 11 huse fra tidlig middelalder.

Lige nord for det undersøgte område ved Dronningens Kvarter 400 m vest for Henneberg Ladegård blev der ved anlæggelsen af tilkørselsvej til industrikvarteret i år 2004 udgravet en bebyggelse med et middelalderligt hus fra omkring 1250-1300 e.Kr.(VKH 6623 sb. 71 Erritsø sogn)

50 m nordvest for område 1 ved Dronningens kvarter udgravedes der 1 1986, i forbindelse med anlæggelse af naturgasledning, et boplads/aktivitetsområde fra yngre stenalder/bronzealder og førromersk jernalder (sb.82 Erritsø sogn).

500 meter syd sydvest for Henneberg Ladegård blev der i foråret 2006 ved Kristinebjerg udgravet en bebyggelse med seks langhuse fra førromersk jernalder og ældre romersk jernalder (sb 107 Taulov sogn).

600 m vest for lokaliteten fandtes, i forbindelse med arkæologiske undersøgelser i 1997, rester af to tidlige middelalderlige hustomter (sb 92 Taulov sogn)

200 m syd sydøst for område 3 ved Dronningens Kvarter er der – ved rekognoscering på marken tæt ved Kolding Landevej – konstateret rester efter en forløber for den nuværende Henneberg Ladegård Denne forløber har ifølge historiske kilder været i anvendelse fra 1629 til 1719.

Sluttelig er der, ved en lige afsluttet forundersøgelse af området syd for Dronningens Kvarter (VKH 7087 Kristinebjerg Øst), mellem Dronningens Kvarter og Kolding Landevej fundet en udstrakt

Fig. 19: VKH 7035 Dronningens kvarter til højre i billede, søgegrøfter fra VKH 7087 Kristinebjerg Øst til venstre, fra øst

bebyggelse fra ældre romersk jernalder, førromersk jernalder og bronzealder samt aktivitetsspor fra yngre stenalder herunder enkelgravskultur.

Videre er der i nærområdet, på markerne omkring lokaliteten, opsamlet en række flinteafslag, skrabere og stenøkser, som vidner om, at lokaliteten og området omkring den har været beboet i alle perioder fra stenalderen og fremefter. Et faktum som nok i høj grad skyldes den meget attraktive beliggenhed tæt ved Lillebælt.

Udgravningsdata

Udgravningen blev udført i perioden 30. juli til 2. november 2007.

Udgravningen blev udført af arkæolog Bjørnar Måge med assistance af henholdsvis middelalderarkæolog Mikael Bjerregaard og bachelor Anna Egelund Poulsen.

Til muldafrømningen havde vi hjælp af Jan fra entreprenørfirmaet Davidsen & Partner A/S i Fredericia.

Metode

Muldafrømningen blev udført med bæltedrevet gravemaskine. Samtlige anlæg blev indmålt med GPS.

Hovedparten af de 2518 anlæg blev snittet og profiltegnet i målestok 1:10. Anlæg, som kunne knyttes til huse, blev i fleste tilfælde totaludgravet. Det samme gjorde sig gældende for udvalgte gruber. Udvalgte anlæg er endvidere fotodokumenteret.

Samtlige stolpehuller er snittet med spade, mens udvalgte gruber er snittet med maskine.

Jordprøver er udtaget af enkelte anlæg med henblik på senere analyse og eventuelt datering.

Dataliste

Sagen er journaliseret på Vejle Museum som VKH 7035 Dronningens Kvarter oldsager og original dokumentation opbevares her.

Vejle Museum

Arkæolog Bjørnar Måge